MAKRO EKONOMİK HESAPLAR

VE

ÖDEMELER DENGESİ

ZAFER YÜKSELER

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

YILLIK PROGRAMLAR VE KONJONKTÜR DEĞERLENDİRME

GENEL MÜDÜRÜ

HAZİRAN 1998

İ Ç İ N D E K İ L E R

A . GENEL …… 3

B . ÖDEMELER DENGESİ – MİLLİ MUHASEBE İLİŞKİSİ …… 3

1. Gelir Açısından Etkileri ……... 3
2. Harcamalar Açısından Etkileri ……..… .4
3. Yatırım – Tasarruf Dengesi Açısından Etkileri……..5

C . ÖDEMELER DENGESİNİN YAPISI …… 6

1. Mal ve Hizmet İhracatı ……. 6
2. Mal ve Hizmet İthalatı ……6
3. Net Dış Alem Faktör Gelirleri ……....7
4. Karşılıksız Transfer Gelirleri ……..8
5. Cari İşlemler Dengesi ……8
6. Sermaye Hareketleri Dengesi ……9

D . TÜRKİYE UYGULAMASI ……...10

E . SONUÇ……..14

MAKRO EKONOMİK HESAPLAR VE ÖDEMELER DENGESİ

A. GENEL

Makro ekonomik hesaplar, ekonominin performansının değerlendirilmesine imkan tanıyan ve bu hesaplar aracılığıyla belirlenen ilişkileri kullanarak ileriye yönelik tahmin ve planlamaya yardımcı olan bütüncül bir sistemdir. Makro ekonomik hesaplar; Milli Gelir, Ödemeler Dengesi, Para, Kamu Maliyesi ve Fon Akımları Hesaplarını kapsamaktadır.

Makro ekonomik hesaplar , ekonomide çok sayıda kişi ve kuruluş arasında geçen değişimleri sistemli ve ekonomik analize imkan verecek şekilde sunmayı amaçlamaktadır. Ülkedeki ekonomik faaliyetlerin genel düzeyini göstermesi bakımından , Gayrisafi Yurtiçi Hasıla bu hesap sisteminde en çok kullanılan değişkendir. Bir ekonomide, belirli bir dönemde, ülkede yerleşik üretim birimleri tarafından üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamı Gayrisafi Yurtiçi Hasılayı (GSYİH) vermektedir. Üretim, harcama ve gelir yöntemleri kullanılarak GSYİH hesaplanmaktadır.

Ödemeler dengesi ise , bir ülkede yerleşik ekonomik birimlerin dış alemle ilişkilerini gösteren bir tablodur. Yurtiçinde yerleşik ekonomik birimler kişi, kuruluş ve devleti kapsamaktadır. Ödemeler dengesi , genel olarak , ticaret dengesi , cari işlemler dengesi ve sermaye hareketleri dengesinden oluşmaktadır.

B. ÖDEMELER DENGESİ - MİLLİ MUHASEBE İLİŞKİSİ

Ödemeler dengesi , mal - hizmet , faktör ve sermaye piyasalarında yurtiçinde yerleşiklerin dış alemle ilişkilerini göstermesi nedeniyle milli muhasebe büyüklükleri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler, gelir , harcama ve yatırım-tasarruf dengesi açısından üç alt başlıkta incelenecektir.

1. Gelir Açısından Etkileri

Mal ve hizmet ihracat ve ithalatı , dış alem faktör gelirleri ve karşılıksız resmi ve özel transferlerin varlığı, GSYİH , GSMH ve Harcanabilir Milli Gelir hesaplarını etkilemektedir. Bilindiği gibi GSYİH milliyet farkı gözetmeksizin ülkede yerleşik üretim birimleri tarafından üretilen nihai mal ve hizmetleri dikkate almakta idi. Buna karşın GSMH milliyet esasını dikkate alarak ,milli üretim faktörlerinin yurtdışında elde ettikleri gelirleri ve yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeleri de kapsamaktadır. Bu ilişkileri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz :

Y = Yd + NFI
Y = GSMH
Yd = GSYİH
NFI = Net Dış Alem Faktör Geliri

Milli gelir hesaplarında, ödemeler dengesinde yer alan aşağıdaki kalemler net dış alem faktör gelirlerini oluşturmaktadır.

NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRİ
1.İşçi Gelirleri (+)
2.Faiz Gelirleri (+)
3.Girişimci Hizmet Gelirleri (+)
4.Faiz Ödemeleri (-)
5.Kar Transferleri (-)

Net dış alem faktör gelirleri tanımında yer alan ilk üç kalem yurtdışından elde edilen faktör gelirleridir ve GSMH'yı artırıcı etkide bulunurken ; faiz ödemeleri ve kar transferleri yurtdışına yapılan faktör ödemelerini oluşturmakta ve GSMH'yı azaltıcı etkide bulunmaktadır.

Net dış alem faktör gelirleri tanımında yer almayan, ödemeler dengesindeki diğer özel ve resmi karşılıksız transferlerden cari transfer niteliğinde olanların Harcanabilir Milli Gelir hesabında dikkate alınması gerekmektedir. Bilindiği gibi Milli Gelir (Safi Milli Hasıla), GSMH'dan amortismanların düşülmesi ile elde edilmektedir. Harcanabilir Milli Gelire ulaşmak için , Milli Gelire yurtdışından elde edilen karşılıksız cari transferlerin ilave edilmesi ve yurtdışına transfer edilen karşılıksız cari transferlerin düşülmesi gerekmektedir. Bu ilişkiyi aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz :

Yni = Y - d
Ysdi = Yni + NKCT
Yni = Milli Gelir
d = Amortismanlar
Ysdi = Harcanabilir Milli Gelir
NKCT = Net Karşılıksız Cari Transfer Gelirleri

Gayrisafi Harcanabilir Gelir (Ydi) sözkonusu olduğunda, GSMH'ya sadece Net Karşılıksız Cari Transfer Gelirlerinin ilave edilmesi gerekmektedir.

Karşılıksız transferlerin cari veya sermaye transferi ayrımı tasarrufların doğru hesaplanması açısından önem taşımaktadır. Cari ve sermaye transferi ayrımı konusunda belirsizlik olmasına karşın, genelde özel karşılıksız transferlerin cari, resmi karşılıksız transferlerin ise sermaye transferi olduğu varsayılmaktadır.[1]

Net dış alem faktör gelirleri içinde yer alan işçi gelirlerinin özel karşılıksız transfer gelirleri içinde yer alması yönünde de görüşler bulunmaktadır. Örneğin, göçmen işçiler çalıştıkları ülkede yerleşik olarak kabul ediliyorsa , ülkeye gönderdikleri dövizler dış alem faktör geliri yerine özel karşılıksız cari transfer geliri olarak kabul edilmektedir.[2]

Makro ekonomik büyüklüklerin sabit fiyatlarla hesaplanması pek çok sorunuda beraberinde getirmektedir. Özellikle dış alemle ilişkiler, mal - hizmet - faktör gelir ve giderlerinin sabit fiyatlara dönüştürülebilmesi için uygun fiyat endekslerinin bulunması sorununu daha da güç hale getirmektedir. Ayrıca ,sabit fiyatlarla gelir ve tasarrufların daha gerçekçi hesaplanabilmesi için dış ticaret hadlerindeki değişmelerin GSYİH ve yurtiçi tasarruf büyüklüklerine yansıtılması da gerekmektedir.

2. Harcamalar Açısından Etkileri

Kapalı bir ekonomide GSYİH GSMH'ya eşit olmakta ;elde edilen gelir tüketim ve yatırım harcamalarında kullanılmaktadır. Kısaca ;

Y = Yd = Cp + Cg + Ip + Ig

Y = GSMH
Yd = GSYİH
Cp = Özel Tüketim
Cg = Kamu Tüketimi
Ip = Özel Yatırım
Ig = Kamu Yatırımı

[1] Poul HOST-MADSEN, Macro Economic Accounts - An Overview , IMF 1979 .
[2] a.g.e.

Açık bir ekonomide GSYİH ile GSMH arasında net dış alem faktör gelirleri nedeniyle fark oluşmakta ; ekonomide üretilen malların bir kısmı ihraç edilirken , yurtiçi harcamaların bir bölümüde ithal mallara yapılmaktadır. Bu durum yukarıdaki özdeşliğin aşağıdaki şekilde değişmesine yolaçmaktadır;

$$Yd + NFI = Y = Cp + Cg + Ip + Ig + X - M + NFI$$

X = Mal ve Hizmet İhracatı
M = Mal ve Hizmet İthalatı
NFI = Net Dış Alem Faktör Geliri

Mal ve hizmet ihracatı , yabancıların yurtiçi üretimden aldıkları bölüm için yaptıkları harcamayı gösterdiğinden, tüketim ve yatırım harcamalarına ilave olarak yukarıdaki özdeşlikte pozitif bir kalem olarak yer almaktadır.

Mal ve hizmet ithalatı ise kısmen ara malı olarak yurtiçinde üretilen mal ve hizmetlerin değeri içinde yeralmakta , kısmende nihai mal olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, çift saymayı önlemek için mal ve hizmet ithalatı yukarıdaki özdeşlikte negatif kalem olarak yer almaktadır.

3. Yatırım - Tasarruf Dengesi Açısından Etkileri

Bir ekonomide, gelirin tüketilmeyen bölümü tasarruf edilmekte ve yatırımların finansmanında kullanılmaktadır. Kapalı bir ekonomide , özel ve kamu kesimi tasarruflarından oluşan yurtiçi tasarruflar kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşit olmaktadır.

$$Sd = Sp + Sg = Ip + Ig$$

Sd = Toplam Yurtiçi Tasarruflar
Sp = Özel Tasarruflar
Sg = Kamu Tasarruf

Açık bir ekonomide , dış alemle ilişkiler nedeniyle, yatırımlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki eşitlik ortadan kalkmaktadır. Cari işlemler dengesinin açık veya fazla vermesine bağlı olarak yatırımlar yurtiçi tasarrufların üzerinde veya altında olabilmektedir. Bu durumda ;

$$S = Sd + Sf = Sp + Sg + Sf = Ip + Ig$$

S = Toplam Tasarruflar
Sf = Dış Tasarruf (Dış Kaynak)

Cari işlemler dengesi, karşılıksız sermaye transferlerinin olmaması durumunda dış tasarruflara eşit olmaktadır.

$$CAB = X - M + NFI + NKCT = Sf$$
$$NKCT = NKT$$

CAB = Cari İşlemler Dengesi
NKCT = Net Karşılıksız Cari Transferler
NKT = Net Karşılıksız Transferler

Cari işlemler dengesinin açık vermesi ekonominin gelirinden fazla harcama yapmasına imkan vermekte ve ortaya çıkan cari işlemler açığı ise sermaye girişi veya rezerv azalışı ile finanse edilmektedir. Ekonomide gelirden az harcama yapılması durumunda cari işlemler dengesi fazla vermekte ve bu fazla sermaye ihracı veya rezerv artışında kullanılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi ödemeler dengesinin cari işlemler hesabı ile makro ekonomik büyüklükler arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum, sermaye hareketlerinde gözlenen hızlı liberalleşmeden önce , iktisatçıların cari işlemler dengesine verdikleri öneminde bir göstergesini oluşturmaktadır.

C. ÖDEMELER DENGESİNİN YAPISI

Ödemeler dengesi - makro ekonomik hesaplar arasındaki kavramsal ilişkiyi açıkladıktan sonra , ödemeler dengesinin yapısının bu kavramsal çerçeveye uygun olarak son yıllarda nasıl bir görünüm taşıdığı bu bölümde sunulmaya çalışılacaktır. Bu bölümde, kamuoyu tarafından kullanılan TCMB'nin yayınladığı ödemeler dengesindeki sınıflandırmaya göre değerlendirme yapılacaktır.

1. Mal ve Hizmet İhracatı

Mal ve hizmet ihracatı, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlere yerleşik olmayanların toplam talebini göstermektedir. Türk ekonomisinde mal ihracatı önemli bir paya sahiptir.Ancak, ekonominin dışa açılması , sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi , gümrük birliği ve turizm sektöründeki gelişmeler gibi unsurlar son yıllarda hizmet ihracatının ağırlık kazanmasına yolaçmıştır. Mal ve hizmet ihracatı genelde ,dış talep , döviz kuru ve ihracat fiyatlarındaki değişmelerden etkilenmektedir.

Mal ve Hizmet İhracatı (Milyon Dolar)

	İhracat	Turizm	Diğer(3)	TOPLAM	GSYİH'YA ORAN(%)
1990	13.026	3.225	4.050	20.301	13,47
1991	13.667	2.654	5.005	21,326	14,11
1992	14.891	3.639	4.813	23.343	14,71
1993	15.611	3.959	5.552	25.122	13,93
1994	18.390	4.321	5.217	27.928	21,44
1995	21.975	4.957	7.786	34.718	20,44
1996 (1)	23.604	5.650	11.333	40,587	22,29
1996 (2)	32.446	5.650	5.434	43.530	23,91
1997 (1)	26.782	7.002	13.776	47.560	24,72
1997 (2)	32.631	7.002	9.916	49.549	25,75

(1) Bavul Ticareti Hariç
(2) Bavul Ticareti Dahil
(3) Girişimci hizmet gelirleri hariç.

Mal ve hizmet ihracatının GSYİH'ya oranı 1990-93 döneminde yüzde 14 seviyesinde seyrederken 1994 yılında TL.nin hızlı değer kaybı ve iç talepteki daralma sonucunda yüzde 21,4'e yükselmiş ve bu seviyesini takip eden yıllarda da artırarak sürdürmüştür.1996 ve 1997 yıllarında TCMB'nin bavul ticaretine ilişkin yaptığı düzeltmenin etkisiyle mal ve hizmet ticaretinin GSYİH'ya oranında bir yükselme gözlenmiştir. Bavul ticaretine ilişkin düzeltme , mal ihracatının payında hızlı bir sıçramaya neden olurken diğer hizmet gelirlerinin payını özellikle 1996 yılında önemli oranda azaltmıştır.

2. Mal ve Hizmet İthalatı

Mal ve hizmet ithalatı , bir ekonomide belirli bir üretim ve harcama seviyesini gerçekleştirmek için dış alemden talep edilen mal ve hizmetlerin miktarıdır. Türk ekonomisinde mal ithalatı yaklaşık yüzde 90 payla mal ve hizmet ithalatının temel belirleyicisidir.Mal ithalatının

yapısı ise ara malı ithalatı ağırlıklıdır. Son iki yılda ,toplam ithalatın (altın hariç) yüzde 65'ini ara malları , yüzde 23'ünü yatırım malları ve yüzde 12'sini tüketim malları ithalatı oluşturmaktadır.

Mal ve hizmet ithalatı, genelde yutiçi talep , döviz kuru ve ithalattaki koruma oranlarındaki değişmelerden etkilenmektedir. Ancak , son yıllarda koruma oranlarındaki hızlı düşüş ve ithalatın ara ve yatırım malı ağırlıklı yapısı dikkate alındığında , yurtiçi talep ithalatın temel belirleyicisi olarak öne çıkmaktadır.

Mal ve Hizmet İthalatı (Milyon Dolar)

	İthalat (Fob)	Turizm	Diğer(1)	TOPLAM	GSYİH'YA ORAN(%)
1990	22.581	520	2.551	25.652	17,02
1991	21.007	592	2.626	24.225	16,03
1992	23.081	776	2.849	26.706	16,82
1993	29.771	934	3.015	33.720	18,69
1994	22.606	866	2.916	26.388	20,26
1995	35.187	911	4.113	40.211	23,68
1996	43.028	1.265	5.161	49.454	27,16
1997	48.097	1.716	6.794	56.607	29.42

(1) Kar Transferleri Hariç.

Mal ve hizmet ithalatının GSYİH'ya oranı 1990-93 döneminde yüzde 17 civarında iken, yurtiçi talepte son üç yıldaki hızlı artış ve Gümrük Birliğinin etkisiyle , 1997 yılında yüzde 29.4'e yükselmiştir.

3. Net Dış Alem Faktör Gelirleri

Yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler ile milli üretim faktörlerinin dış alemden elde ettikleri gelirlerin neti, net dış alem faktör gelirlerini vermektedir. Türk ekonomisi açısından en önemli faktör geliri uzun yıllardan beri işçi gelirleridir. Son yıllarda ,yutdışı müteahhitlik hizmetlerindeki gelişme ve uluslararası rezervlerdeki artış ve bunun yurtdışında değerlendirilmesinin etkisiyle , girişimci hizmet gelirleri ve faiz gelirleri de önem kazanmaya başlamıştır. Yabancılara yapılan faktör ödemelerinin büyük bir bölümünü ise dış borç faiz ödemeleri oluşturmaktadır.

Net Dış Alem Faktör Gelirleri (Milyon Dolar)

	İşçi Geliri	Faiz Geliri	Girişim. Hiz.Gel	Faiz Ödemesi	Kar Transferi	TOPLAM	GSYİH'YA ORAN(%)
1990	3.325	917	741	-3.264	-161	1.558	1,03
1991	2.901	935	713	-3.440	-158	951	0,63
1992	3.074	1.012	955	-3.439	-198	1.404	0,88
1993	2.963	1.135	1.142	-3.574	-306	1.360	0,75
1994	2.664	890	1.263	-3.923	-231	663	0,51
1995	3.365	1.488	1.863	-4.303	-390	2.023	1,19
1996	3.590	1.577	1.967	-4.200	-304	2.630	1,44
1997	4.229	1.900	2.455	-4.588	-325	3.671	1,91

4. Karşılıksız Transfer Gelirleri

Karşılıksız özel ve resmi transfer gelir ve giderlerini kapsamaktadır. TCMB tarafından hazırlanan ödemeler dengesinde işçi gelirleri bu kapsamda gösterilmesine karşın,DİE milli muhasebe hesap sisteminde işçi gelirlerini faktör geliri kapsamında değerlendirmektedir. Bedelsiz ithalat ve hibeler karşılıksız transferlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Karşılıksız Transfer Gelirleri - Net (Milyon Dolar)

	Özel	Resmi	TOPLAM	GSMH'YA ORAN (%)
1990	103	1.065	1.168	0,77
1991	35	2.163	2.198	1,45
1992	139	846	985	0,62
1993	116	689	805	0,45
1994	82	346	428	0,33
1995	98	1.033	1,131	0,67
1996	350	507	857	0,47
1997	355	282	637	0,33

Resmi karşılıksız transfer gelirlerinde 1990 , 1991 ve 1995 yıllarındaki artış Körfez Krizi dolayısıyla sağlanan hibelerden kaynaklanmıştır.

5. Cari İşlemler Dengesi

Mal ve hizmet ithalatı (M) ile mal ve hizmet ihracatı (X),net dış alem faktör gelirleri (NFI) ve net karşılıksız transfer gelirleri (NKTG) arasındaki fark, TCMB Ödemeler Dengesi Tablosundaki , cari işlemler dengesini vermektedir.

Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)

	Cari İşlemler Denge.	C.İş.D. GSYİH Oran(%)	NetHata Noksan	Cari İşlemler Denge(3)	C.İş.D. GSYİH Oran(%)(3)
1990	-2.625	**-1,74**	- 468	-3.093	**-2,05**
1991	250	**0,17**	948	1.198	**0,79**
1992	- 974	**-0,61**	-1.190	-2.164	**-1,36**
1993	-6.433	**-3,57**	-2.222	-8.655	**-4,80**
1994	2.631	**2,02**	1.769	4.400	**3,38**
1995	-2.339	**-1,38**	2.275	- 64	**-0,04**
1996 (1)	-5.380	**-2,96**	162	-5.218	**-2,87**
1996 (2)	-2.437	**-1,34**	-1.781	-4.218	**-2,32**
1997 (1)	-4.739	**-2,46**	-1.209	-5.948	**-3,09**
1997 (2)	-2.750	**-1,43**	-2.522	-5.272	**-2,74**

(1) Bavul Ticareti Hariç
(2) Bavul Ticareti Dahil
(3) Net Hata - Noksan Dahil Cari İşlemler Dengesi

Bavul ticareti dahil ve hariç cari işlemler dengesi açıkları önemli farklılaşma göstermektedir.Bavul ticareti dahil cari işlemler dengesinin GSMH'ya oranları incelenirse son üç yıldır aynı eğilim görülmektedir. Ancak,bavul ticareti hariç oranlara göre cari işlemler dengesinde bir bozulma sözkonusudur.

Son yıllarda net hata ve noksan kalemide önemli boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Genel olarak, cari işlemlere ilişkin kayıtların tüm dış ekonomik ilişkileri kapsayacak şekilde (kayıtsız ithalat - ihracat, turizm gelir ve giderinin tam kapsanamaması gibi) tutulamamasının etkisiyle net hata ve noksan kaleminin oluştuğu kabul edilmektedir. Bu varsayım çerçevesinde ,cari işlemler dengesinin gerçek boyutunu görmek için net hata ve noksan kalemi dahil cari işlemler dengesine bakılmasında yarar görülmektedir.

Net hata ve noksan dahil cari işlemler dengesinin GSMH'ya oranı incelendiğinde , 1993 yılında cari işlemler dengesindeki bozulmanın boyutu daha belirgin ortaya çıkarken,1994 yılındaki daralmanın gerçek boyutuda görülmektedir. Ayrıca ,bavul ticareti dahil ve hariç cari işlemler dengesi arasındaki farklılaşmada azalmaktadır.

6. Sermaye Hareketleri Dengesi

Cari işlemler dengesi açık veya fazlası, net hata -noksan ve rezerv değişmesinin olmaması durumunda, sermaye hareketleri dengesindeki sermaye giriş veya çıkışları ile karşılanmaktadır. 1989 yılı ikinci yarısında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin de etkisiyle gerek net hata-noksan gerek rezerv değişmelerinde yıllar itibariyle önemli dalgalanmalar

gözlenmektedir. Bu durum,cari işlemler dengesi ile sermaye hareketleri dengesi arasındaki bağın zayıflamasına ve döviz kurlarının belirlenmesinde sermaye hareketlerinin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Sermaye hareketleri dengesi, genelde iç-dış faiz farkındaki değişmeler, beklenen
enflasyon ve döviz kuru değişmeleri ile sermaye piyasalarının genel performansından etkilenmektedir.

Sermaye Hareketleri Dengesi (Milyon Dolar)

	Yabancı Sermaye Yatırımı	Portföy Yatırımı	Orta-Uzun Vadeli Kredi (Net)	Kısa Vadeli Kredi(Net)	TOPLAM SER.H.D.	SER.H.D GSYİH Oran(%)
1990	700	547	- 210	3.000	**4.037**	**2,68**
1991	783	623	- 783	-3.020	**-2.397**	**-1,59**
1992	779	2.411	- 938	1.396	**3.648**	**2,30**
1993	622	3.917	1.370	3.054	**8.963**	**4,97**
1994	559	1.158	- 784	-5.127	**-4.194**	**-3,22**
1995	772	1.724	- 79	2.305	**4.722**	**2,78**
1996 (1)	612	570	1.636	6.945	**9.763**	**5,36**
1996 (2)	612	570	1.636	5.945	**8.763**	**4,81**
1997 (1)	554	1.634	4.667	2.437	**9.292**	**4,83**
1997 (2)	554	1.634	4.667	1.761	**8.616**	**4,48**

(1) Bavul Ticareti Hariç
(2) Bavul Ticareti Dahil

Son yıllarda sermaye hareketleri dengesindeki belirleyici unsur kısa vadeli sermaye hareketleridir. Yurtdışından kısa vadeli kredi kullanımı ve ticari bankaların rezerv ve varlıklarındaki değişmeler net kısa vadeli sermaye hareketlerinin belirleyicisidir. Başlangıçta,

ödemeler dengesinin yerleşiklerle, yerleşik olmayanlar arasındaki ekonomik ilişkileri gösteren bir tablo olduğu belirtilmişti. Ancak,ticari bankalar ile Merkez Bankası arasındaki rezerv pozisyonlarına ilişkin hareketler ödemeler dengesinde net kısa vadeli sermaye hareketlerini etkileyerek ödemeler dengesi tablosunda yerleşikler arasındaki işlemlerin de kapsanmasına yolaçmaktadır.

1990-95 döneminde ,1993 yılı hariç, nette orta ve uzun vadeli kredi kullanımında ödeyici pozisyonda olan Türkiye ,1996 yılından itibaren net bazda kullanıcı durumuna geçmiştir. Bu durum, özellikle ticari banka ve firmaların 1 yıldan uzun vadeli borçlanmalarının 1996 yılı ortasından itibaren Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu kesintisinden muaf tutulmasının etkisiyle kısa vadeli kredi kullanımlarının orta vadeye kaymasından kaynaklanmıştır.

D. TÜRKİYE UYGULAMASI

Bilindiği gibi, ülkemizde GSMH hesapları Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ,ödemeler dengesi hesapları ise T.C.Merkez Bankası (TCMB) tarafından yapılmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ise GSMH ve ödemeler dengesi verilerine ilave olarak Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve diğer kuruluşlardan sağladığı verilerle Ekonominin Genel Dengesi ile Kamu Kesimi Genel Dengesi tablosunu oluşturmaktadır. Yukarıda yer alan açıklamalar çerçevesinde ,ödemeler dengesi ,ekonominin genel dengesi ve kamu kesimi genel dengesi arasındaki ilişkileri ve geçişleri aşağıdaki tablolar aracılığıyla gösterebiliriz.

1996 YILI GAYRİSAFİ MİLLİ HASILASI

	TRİLYON LİRA	MİLYAR DOLAR	GSMH'YA ORAN(%)
1.TARIM	2.490	30.7	16,6
2.SANAYİ	3.716	45.8	24,8
3.HİZMETLER	8.107	99.9	54,1
4.İTHALAT VERGİSİ	459	5.7	3,1
5.GAYRİSAFI YURTİÇİ HASILA (P.F.) (1+2+3+4)	14.772	182.1	98,6
6.NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRİ	206	2.6	1,4
7.GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA (P.F.) (5+6)	14.978	184.7	100,0

Mal ve hizmet ihracat ve ithalatının GSYİH'nın belirlenmesinde önemli etkileri bulunmaktadır. Mal ve hizmet ihracatı ,yurtiçi talebe ilave olarak yabancıların yurtiçi üretime olan taleplerini göstermesi açısından, yurtiçi üretim ve GSYİH'yı olumlu yönde etkilemektedir. Bu etki, özellikle sanayi, ticaret ve ulaştırma sektörlerinde daha belirgindir.Mal ihracatı doğrudan sanayi üretiminı, dolaylı olarakta ticaret ve ulaştırma sektörleri üretimini etkilemektedir. Hizmet ihracatı içinde yer alan turizm gelirleri ticaret sektörünün otelcilik-lokantacılık alt sektörünü,navlun gelirleri ve diğer taşımacılık gelirleri ise ulaştırma sektörü üretim ve katma değerine olumlu katkıda bulunmaktadır.

Mal ve hizmet ithalatı, yurtiçi üretimi ikame etmesi nedeniyle, yurtiçi üretim ve GSYİH üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Ancak,bu etki ithalatın niteliğine de bağlı bulunmaktadır. Mal ithalatının yaklaşık yüzde 65'inin ara, yüzde 23'ünün de yatırım mallarından oluşması , ithalatın tamamlayıcı ithalat olma özelliği taşıdığını göstermektedir. Bu durumda, ithalatın yurtiçi üretim ve katma değer üzerinde olumlu etkisi sözkonusu olmaktadır. Ayrıca, DİE ticaret ve ulaştırma sektörleri katma değerlerini hesaplarken toplam ithalata ticaret ve ulaştırma marjları uygulamaktadır. Bu hesaplama yöntemi nedeniyle , ithalattaki artış ticaret ve ulaştırma sektörü büyümesini olumlu yönde etkilemektedir.

Mal ithalatının GSYİH üzerindeki diğer bir etki kanalıda ithalat vergileridir. Vergi oranlarının sabit kalması koşuluyla, ithalattaki artış ithal vergilerini ve piyasa fiyatlarıyla GSYİH'yı artırmaktadır.

Net dış alem faktör gelirleri ise ekonominin gelir ve harcama olanaklarını olumlu etkilediğinden GSMH'yı artırıcı etkiye sahiptir.

1996 YILI EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

	TRİLYON LİRA	MİLYAR DOLAR	GSMH'YA ORAN(%)
I. 1.GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	14.978	184.7	100,00
2.DIŞ KAYNAK	722	9.4	4,82
A.MAL VE HİZMET İHRACATI	3.182	38.3	21,24
B.MAL VE HİZMET İTHALATI	4.111	50.3	27,45
C.NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRİ	206	2.6	1,38
3.TOPLAM KAYNAKLAR (1+2)	15.700	194.1	104,82
4.TOPLAM YATIRIM	3.690	46.1	24,64
5.TOPLAM TÜKETİM	12.010	148.0	80,18
II. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1.187	14.6	7,92
A.KAMU TÜKETİMİ	1.471	18.1	9,82
B.KAMU TASARRUFU	-284	-3.5	-1,90
C.KAMU YATIRIMI	795	9.8	5,31
D.KAMU TASARRUF -YATIRIM FARKI	-1.079	-13.3	-7,20
III.ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	13.791	170.1	92,08
A.ÖZELTÜKETİMİ	10.539	129.9	70,36
B.ÖZEL TASARRUFU	3.252	40.2	21,71
C.ÖZEL YATIRIMI	2.896	36.3	19,34
D.ÖZEL TASARRUF -YATIRIM FARKI	356	3.9	2,38

Ekonominin Genel Denge tablosunda yer alan toplam yatırım ve tüketim harcamalarının bir bölümü doğrudan ithal mal ve hizmetler için yapılmaktadır. Açık bir ekonomide dış ekonomik ilişkiler,ekonominin gelir seviyesinin üstünde de harcama yapmasına imkan vermektedir. Cari işlemler açığı, dış kaynak girişini sağlayarak , ekonominin harcama olanaklarını artırmaktadır. Buradaki cari işlemler açığı, TCMB tarafından yayınlanan ödemeler dengesi tablosundaki cari işlemler açığından farklıdır. Farklılık net karşılıksız transfer gelirlerinden kaynaklanmaktadır.

$$Y = Cp + Cg + Ip + Ig + X - M - NFI$$
$$Y - X + M - NFI = Cp + Cg + Ip + Ig$$

Özdeşlikteki (- X + M - NFI) dış kaynak miktarını göstermektedir. TCMB ödemeler dengesindeki cari işlemler dengesi ise (-X + M - NFI - NKTG) eşit olmaktadır.

Dış kaynak ve cari işlemler dengesi arasındaki bu kavramsal farklılık giderilse bile ,DİE ile TCMB'nin mal ve hizmet ihracatı tanımlarının farklılığı, dış kaynak ile ödemeler dengesindeki cari işlemler dengesinin son yıllarda önemli ölçüde farklılaşmasına neden olmaktadır. DİE diğer görünmeyen gelir içinde yer alan diğer gelirlerin bir bölümünün cari işlem geliri olmadığını varsaymaktadır. TCMB ödemeler dengesindeki diğer gelirlerden girişimci hizmet gelirleri, diğer taşımacılık ve DTH'dan çözülmeler dışında kalan miktarın 1 / 3 'ü düşülerek mal ve hizmet ihracatı hesaplanmaktadır. DİE ve TCMB'nin mal ve hizmet ihracatı ile dış kaynak büyüklükleri aşağıda verilmektedir.

TCMB - DİE :Mal ve Hizmet İhracatı ve Dış Kaynak Farklılaşması(Milyon Dolar)

	TCMB Mal Hizmet İhracatı	DİE Mal Hizmet İhracatı	TCMB Dış Kaynak	DİE Dış Kaynak	Dış Kaynak Farkının GSYİH'ya Oranı(%)
1990	20.301	19.844	3.793	4.817	0,68
1991	21,326	20.584	1.948	3.227	0,85
1992	23.343	22.634	1.959	3.162	0,76
1993	25.122	24.325	7.238	8.653	0,78
1994	27.928	27.036	-2.203	- 894	1,01
1995	34.718	33.452	3.470	5.460	1,17
1996 (1)	40,587	38.318	6.237	9.429	1,75
1996 (2)	43.530	38.318	3.294	9.429	3,37
1997 (1)	47.560	43.621	5.376	10.236	2,53
1997 (2)	49.549	43.621	3.387	10.236	3,56

(1) Bavul Ticareti Hariç
(2) Bavul Ticareti Dahil

Bavul ticaretine ilişkin düzeltme sonucunda, TCMB ve DİE'nin mal ve hizmet ihracatı arasındaki farklılık önemli boyutlara ulaşmış bulunmaktadır.Halen, DİE ve DPT makro ekonomik hesaplarında; geçmiş döneme ilişkin veri bulunmaması, bavul ticareti ,kayıt dışı ihracat ve turizm gelirleri konusunda değişik kaynaklarda farklı bilgiler olması nedeniyle , bavul ticareti hariç ödemeler dengesini kullanmaktadırlar. Bu durum ,makro ekonomik hesaplar ile TCMB ödemeler dengesi arasında kopukluk yaratmaktadır.

Diğer görünmeyen gelirlerin belirlenmesi sorununa ilave olarak, mal ve hizmet ihracatı içinde yer alan turizm gelirlerinin miktarı konusunda da her iki kuruluş arasında fark bulunmaktadır. 1996 yılından itibaren, TCMB'nın yanısıra, DİE'de turizm gelirleri ve turizm sektörünün diğer ekonomik sektörlerle ilişkilerini belirlemek amacıyla anket uygulamaktadır. DİE'nin bu anketinde, ülkemize gelen turistlerin ticari amaçla mal alımlarına ve Türkiye'de elde ettikleri gelirlere ilişkinde bilgi bulunmaktadır.

TCMB ve DİE anketlerinden elde edilen turizm ve bavul ticaretine ilişkin veriler arasında, anketlerin amaç,kapsam ve yöntemlerinden kaynaklanan ,önemli farklıklar görülmektedir.Verilere ilişkin farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Turizm Gelirleri - Bavul Ticareti (Milyon Dolar)

	Turizm Gelirleri		Bavul Ticareti		Turistlerin Türkiye'de Elde Ettikleri Gelirler
	TCMB	DİE	TCMB	DİE	
1996	5.648	5.962	8.842	4.293	
1997	7.002	8.089	5.819	3.483	915

1996 YILI YATIRIM-TASARRUF DENGESİ

	TRİLYON LİRA	MİLYAR DOLAR	GSMH'YA ORAN(%)
I. TOPLAM TASARRUFLAR	3.690	46.1	24,64
1. TOPLAM YURTİÇİ TASARRUFLAR	2.968	36.7	19,82
A.KAMU	-284	-3.5	-1,90
B.ÖZEL	3.252	40.2	21,71
2.DIŞ TASARRUFLAR	722	9.4	4,82
II. TOPLAM YATIRIMLAR	3.690	46.1	24,64
1.SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	3.758	46.3	25,09
A.KAMU	762	9.4	5,09
B.ÖZEL	2.996	36.9	20,00
2.STOK DEĞİŞMELERİ	-68	-0.2	-0,45

Bilindiği gibi ,bir ekonomide toplam yatırımlar toplam tasarruflara eşittir. Toplam tasarruflarda , yurtiçi tasarruflar ve dış tasarruflardan oluşmaktadır. Yukarıda açıklandığı gibi,dış tasarrufların (=dış kaynak) belirlenmesi konusunda sorun bulunmaktadır. Ayrıca, yurtiçi tasarrufların doğru ölçülebilmesi için Gayrisafi Harcanabilir Gelir büyüklüğünün kullanılmasını gerekmektedir. Mevcut makro ekonomik hesaplarda , GSMH'nın Gayrisafi Harcanabilir Gelire eşit olduğu varsayılmaktadır.Bu varsayımın aşılabilmesi için, TCMB ödemeler dengesi tablosundaki karşılıksız transfer gelirlerinin cari ve sermaye transferi olarak ayrıştırılması gerekmektedir. Bu ayrımın yapılması durumunda , karşılıksız cari transfer gelirlerinin GSMH'ya ilave edilmesiyle Gayrisafi Harcanabilir gelire ulaşılacak ve yurtiçi tasarruflar özellikle özel tasarruflar gerçekçi bir biçimde hesaplanabilecektir.

1996 YILI KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ

	TRİLYON LİRA	MİLYAR DOLAR	GSMH'YA ORAN(%)
1.VERGİLER	2.670	32.9	17,83
2.VERGİ DIŞI NORMAL GELİR	156	1.9	1,04
3.FAKTÖR GELİRLERİ	683	8.4	4,56
4.SOSYAL FONLAR	-300	-3.7	-2,00
5.(CARİ TRANSFERLER)	-2.022	-24.9	-13,50
I . KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1.187	14.6	7,92
II . KAMU TÜKETİMİ	1.471	18.1	9,82
III. KAMU TASARRUFU	-284	-3.5	-1,90
IV. KAMU YATIRIMI	-795	-9.8	-5,31
V . TASARRUF –YATIRIM FARKI	-1.079	-13.3	-7,20
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	-91	-1.1	-0,61
VII. STOK DEĞİŞİM FONU	-171	-2.1	-1,14
VIII.KASA-BANKA / BORÇLANMA	1.341	16.5	8,95
1.DIŞ BOÇLANMA (NET)	-184	-2.3	-1,23
A.DIŞ BORÇ ÖDEMESİ	-656	-8.1	-4,38
B.DIŞ BORÇ KULLANIMI	472	5.8	3,15
2.İÇ BORÇLANMA (NET)	1.525	18.8	10,18

Kamu kesimi genel dengesinin gelir , harcama ve finansman kalemleri ile ödemeler dengesi arasında da karşılıklı etkileşim sözkonusudur. Dış ticaretten alınan vergiler ithalat ile doğrudan ilişkili iken, ihracatın teşviki için uygulanan politikaların gerektirdiği harcamalarda cari transfer giderlerini artırarak kamu harcanabilir gelirini etkilemektedir. Ödemeler dengesindeki dış borç faiz ödemelerinin önemli bir kısmı kamu kesimi tarafından yapılmaktadır. Kamu kesimi genel dengesinde dış borç faiz ödemeleri cari transfer giderlerini artırarak kamu harcanabilir gelirini azaltıcı etkide bulunmaktadır.

Kamu kesiminin tüketim ve yatırım harcamalarının bir bölümü ithal mal ve hizmetler için yapılmaktadır. Bu nedenle kamu harcamalarının doğrudan ithalat talebi üzerinde de etkisi bulunmaktadır.

Kamu kesimi genel dengesinin gelir ve harcama bölümü ile ödemeler dengesinin cari işlem hesapları arasında etkileşim sözkonusu iken finansman bölümü ödemeler dengesinin sermaye hareketleri ile ilişkilidir. Orta - uzun ve kısa vadeli dış borç kullanımı , Hazine'nin uluslararası piyasalardaki tahvil ihraçları ile dış borç anapara ödemeleri kamu kesimi genel dengesinin finansman bölümünü etkilemektedir.

E. SONUÇ

Makro ekonomik hesaplarla ödemeler dengesi , özellikle cari işlem kalemleri, arasında karşılıklı güçlü bir etkileşim olduğu yukarıdaki bölümlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye uygulamasına ilişkin bölümde de açıklandığı gibi ,bu etkileşimin makro ekonomik hesaplara sağlıklı bir şekilde yansıtılması konusunda bazı sorunlar bulunmaktadır. TCMB , DİE , ve DPT bu sorunların giderilmesi veya azaltılmasına yönelik olarak çalışmalar başlatmış bulunmaktadır. Ödemeler dengesi ile makro ekonomik hesaplar arasındaki tutarsızlıkların giderilebilmesi için aşağıdaki konularda karşılıklı bir anlayış birliğine ulaşılması gerekmektedir.

1. Bavul ticaretinin tanımı ve kapsamı konusunda DİE ve TCMB'nin ortak bir tutum belirlemeleri gerekmektedir. Kayıtsız ihracatın, bu kapsamda değerlendirilip,değerlendirilmeyeceği ve anketlerin kapsamı konusunda ilave çalışmalar yapılmalıdır.

2. DİE tarafından yapılan turizm anketinin içerdiği bilgiler , makro ekonomik hesapların daha ayrıntılı ve sağlıklı yapılmasına imkan verecek niteliktedir. Bu nedenle, TCMB ve DİE'nin ortak çalışma ile her iki anketteki farklılıkların kaynaklarını belirlemeleri ve bunları giderici yönde işbirliği yapmaları ve sonuçta DİE turizm anketinin ödemeler dengesinde kullanılabilir hale getirilmesinde yarar görülmektedir.

3. Diğer görünmeyen gelirlerin diğer kaleminin mümkün olan ölçüde detaylandırılarak mal ve hizmet ihracatı farklılığının azaltılması gerekmektedir.

4. Yukarıdaki çalışmaların sonuçları dikkate alınarak, DİE'nin diğer gelirlerin 1 / 3 'ünün cari işlem geliri olmadığı yönündeki varsayımını gözden geçirmesi gerekmektedir.

5. Karşılıksız transfer gelirlerinin cari ve sermaye transferi ayrımı yapılarak harcanabilir gelir ve yurtiçi tasarrufların daha sağlıklı hesaplanması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

1 .DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (1994) ,**Gayrisafi Milli Hasıla – Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** , Ankara , Kasım 1994.

2. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (1997) , **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950- 1998)** , Ankara , Aralık 1997.

3. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (1998) , **Temel Ekonomik Göstergeler** , Ankara , Mayıs 1998.

4. HOST-MADSEN , Paul (1979) , **Macroeconomic Accounts – An Overwiev** , IMF , 1979.

5. BATIZ , Francisco L.Rivera – BATIZ , Luis Rivera (1985) , **International Finance and Open Economy Macroeconomics** , Newyork 1985.

6. MERKEZ BANKASI (1997) , **Türkiye'nin Ödemeler Dengesi İstatistikleri** , Ankara , Ağustos 1997.

7. ULUATAM , Özhan (1973) , **Makro İktisat** , Ankara , 1973 .